

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Позакласна робота з української мови — це обов'язкова складова частина добре організованого навчально-виховного процесу школи. Вона проводиться паралельно з класною і служить засобом розширення, поглиблення і вдосконалення знань, здобутих учнями в школі. Якими б змістовними і методично досконалими не були уроки мови, учитель не досягне бажаних наслідків, якщо не організує систематичної й багатогранної позакласної роботи. Під позакласною роботою з мови переважна більшість методистів розуміє спеціально практиковані в позаурочний час заходи, які мають свій зміст, не завжди передбачений навчальною, програмою, специфічні форми, методи та прийоми проведення і організуються на принципі добровільної участі в них учнів. Позакласна робота тісно пов'язана з класними заняттями. На позакласних заходах учні, як і на уроках, одержують нові знання з мови, повторюють, і закріплюють їх, удосконалюють орфографічні, пунктуаційні й стилістичні навички, працюють над поліпшенням культури мовлення.

Вивчення досвіду проведення позакласних заходів з української мови в школах показує, що на практиці багато напрацьовано у цій галузі, форми і види позакласної роботи носять різноманітний і цікавий характер.

На жаль, у багатьох школах існує розрив між навчальною та позакласною роботою. Найчастіше позакласні заходи не служать безпосереднім дієвим засобом поглиблення знань, умінь і навичок учнів, отриманих ними на уроках української мови. Проте добре організована і систематично проведена позакласна робота дає можливість у цікавій та захоплюючій формі не тільки закріплювати знання та навички, отримані учнями на уроках, а й глибше розкривати багатства української мови, знайомити учнів з такими сторонами і фактами української мови, з якими вони взагалі не знайомі або про які мають неповну інформацію, але знання яких абсолютно необхідне в їх суспільно-мовній практиці. На думку В.О. Сухомлинського позакласні заходи « є другою програмою розумової праці учнів» [10].

Позакласна робота повинна сприяти розширенню і поглибленню програмового матеріалу, розвивати самостійність, творчу ініціативу школярів, тренувати їх розум, пробуджувати шанобливе ставлення до мови української нації. Розкриття закономірностей розвитку мови, тісний зв'язок її історії з історією народу - її творця, практичне знайомство з багатючими можливостями мови у прояві найтонших відтінків, почуттів і думок - все це пробуджує інтерес до української мови, культури і традицій її носіїв.

Говорячи про важливість зв'язку позакласної роботи з уроками, слід зазначити, що вона повинна повністю втратити свою автономність. В умовах національної школи позакласна робота - це потужний засіб формування в учнів інтересу до української мови як навчального предмета та лінгвістичного явища, ефективна форма розширення і поглиблення знань, отриманих на уроці. Відповідно до цього в ході проведення позакласних заходів необхідно добре продумати їх зміст, охопити ними якнайбільше учнів, враховуючи при цьому інтереси і схильності школярів, їх знання та вміння з української мови, урізноманітнити форми і прийоми їх проведення.

Єдиної програми для позакласної роботи бути не може. Відбираючи матеріал для позакласної роботи, вчитель повинен виходити із загальних цілей і завдань навчання української мови, зазначених у навчальній програмі, враховувати запити учнів, спрямованість їхніх лінгвістичних інтересів. Тому нав'язувати учням теми та форми позакласних занять не слід. Практична діяльність вчителів показує, що найбільше школярів цікавить:

- походження слів і фразеологізмів;
- шляхи виникнення слів;
- нові значення відомих слів;
- голосні і приголосні у віршах (про роль звукопису в поетичному творі) та ін.

У сучасних умовах, коли особливе місце при навчанні української мови в школах України надається культурологічному аспекту, дуже важливо звернути увагу на рідну мову як специфічне соціально-історичне явище, що дозволяє пояснити особливості лексики і фразеології сучасної української мови, дослідити етимологію слів.

У практиці вчителів-словесників виробилися три форми позакласних занять з української мови: групова, масова й індивідуальна. Ці форми взаємопов'язані. Групова форма позакласної роботи включає гуртки, випуск газет, стінгазет, виготовлення стендів, випуск радіогазет. Масові форми є результатом діяльності гуртків і учнів усіх класів. До них відносяться ранки та вечори, олімпіади, різні конкурси (вікторини), усні і письмові лінгвістичні журнали (бюлетені, проекти), Дні і Тижні української мови, робота наукових товариств учнів «Юний лінгвіст» та інші, які зазвичай проводяться за задалегідь створеним сценарієм.

Найбільш поширеною формою групової роботи є гурток української мови, який дозволяє планомірно поглиблювати інтерес до рідної мови і одночасно сприяти кращому засвоєнню матеріалу шкільної програми. Щоб гурток зміг виконувати поставлені перед ним завдання, вчитель повинен зробити його заняття цікавими та змістовними, пов'язаними з процесом пізнання нового.

Організовується гурток з учнів одного з паралельних класів, якщо ж у школі мала кількість учнів, то пропонується організувати гурток на основі 5-7 класів, 9-10 класів. При виборі гуртка вчитель може врахувати інтереси і схильності своїх учнів і вибрати відповідно до них той чи інший напрямок у роботі.

Залежно від обраної тематики гуртку слід дати певну назву, наприклад: гурток цікавої граматики, гурток юних поетів, гурток культури мовлення, літературно-творчий гурток, гурток етимології, літературно-драматичний гурток, гурток «Розвиваймо красномовство» та ін.

Наступний етап - планування учителем роботи обраного гуртка на навчальний рік з урахуванням вікових особливостей, потенційних можливостей і побажань учнів, тому в складанні плану повинні брати участь самі учні. Важливо, щоб план занять гуртка являв собою цілісну систему, а не набір не пов'язаних між собою тем. Досвід передових учителів-словесників показує, що, наприклад, в 9-11 класах великий інтерес викликають такі теми, як «Як виникла наша мова?», «Чому одні слова вмирають, а інші народжуються?», «Скільки на планеті мов?», «Клуб світових мов», «Видатні письменники про українську мову» та інші.

Одним із найважливіших завдань гуртка української мови є розвиток пізнавальних можливостей школярів. У зв'язку з цим не слід захоплюватися розлогими повідомленнями. Потрібно намагатися розкрити суть питання за допомогою кількох проблемних ситуацій і завдань, що сприятимуть активізації членів гуртка.

Як показує практика, з великою ефективністю проходять заняття гуртка, присвячені єдиній проблемі. Так, наприклад, вивчення лексики дозволяє організувати роботу за темами: «В гостях у словників», «Як народжуються, живуть і вмирають слова», «Біографія українських слів», «Таємниці географічних назв», «Перлини народної мови» (про прислів'я і приказки).

Заняття гуртка можна провести як лінгвістичну подорож за наступним маршрутом: «Слово не горобець: вилетить - не впіймаєш». (Дієслова мовлення)

Завдання для лінгвістичної вікторини:

1. Прочитайте виразно уривок з оповідання Бориса Грінченка «Украла» (дається конкретний уривок). Випишіть дієслова говоріння.
2. Як дієслова мовлення підкреслюють характер героїв?
3. Виразно прочитайте текст за ролями. Особливу увагу зверніть на читання реплік героїв.
4. Підберіть синоніми до дієслова «говорити». Хто краще впорався з цим завданням? Поясніть смислову відмінність цих слів.
5. Гра «Казкові діалоги». Згадайте і розіграйте діалоги з відомих вам українських народних казок.
6. Підберіть дієслова та словосполучення з ними: 1) із значенням мовлення; 2) зі значенням почуттів мовця; 3) слова, що позначають міміку, жести, рух мовця.
7. Гра «Хто знає прислів'я та приказки з дієсловами мовлення?»

Подібна спланована і підготовлена робота допоможе активізувати всіх гуртківців. Однею з нових популярних форм роботи з обдарованими дітьми з розвитку інтелектуальних здібностей, дослідницьких умінь і навичок є створення наукових товариств учнів.

Наукове товариство учнів - добровільне творче об'єднання школярів. У секції учні вдосконалюють свої знання з української мови та літератури, набувають навичок науково-дослідної роботи під керівництвом педагогів, учителів-предметників. Членами наукового товариства можуть бути учні, які виявили бажання працювати в Малій академії наук України і мають схильність до літературної і мовної творчості та проводять самостійні дослідження.

Метою наукового товариства учнів є виховання і розвиток учнів, створення умов для самореалізації, самовизначення.

Завдання наукового товариства учнів:

- виховувати інтерес до пізнання світу, до поглибленого вивчення української мови і літератури;
- готуватись до вибору майбутньої професії, розвивати інтерес до обраної спеціальності, допомогти придбати додаткові знання, вміння та навички в галузі літератури, топоніміки, історії, ономастики ін .;
- розвивати навички науково-дослідної роботи, вміння самостійно і творчо мислити, використовувати отримані знання на практиці;
- розвивати навички самостійної роботи з науковою та додатковою літературою (з довідниками, енциклопедіями, словниками);
- розвивати навички поглибленого аналізу художнього тексту з метою підготовки до ЗНО, предметних олімпіад.

Формами звітності є реферати, доповіді, статті, фото-відеоматеріали, стендові звіти, комп'ютерні презентації.

Участь у республіканських, міжнародних, всеукраїнських конкурсах, творчих, дослідницьких роботах і олімпіадах

Масовою, але епізодичною формою організації позакласної роботи є тематичні ранки і вечори, на які виносяться найбільш важливі питання, що сприяють вихованню любові до української мови та підвищенню мовної культури учнів. До таких питань слід віднести: «Мова моя калинова», «Звукопис», «Синонімічні засоби мови», «Фразеологізми та крилаті вирази» та інші.

Традиційно в багатьох школах проводяться Дні і Тижні української мови - багатогранний і складний вид комплексного виховання учнів. Вони включають в себе, крім повідомлень вчителя та учнів із заданої теми, виставку книг, засідання гуртка, лінгвістичну інсценівку та інші.

Головною темою окремого ранку або вечора може стати боротьба за чистоту української мови («Говорімо українською!»). Проведення вікторин, розгадування кросвордів, ребусів, шарад, невеликі сценки - все це є корисною і цікавою формою виступів самих учнів.

До таких же епізодичних позакласних заходів належить олімпіада, яка проводиться між класами, школами, районами, складається з конкурсної програми з різних розділів української мови і літератури. В умовах національної школи олімпіада - одне з дієвих засобів створення україномовного середовища, залучення учнів до активної мовної практики.

У процесі проведення шкільної олімпіади з української мови доцільні завдання двох типів: лінгвістичні та ситуативно-тематичні. До лінгвістичним належать такі: розгадування мовної вікторини, завдання на підбір синонімів, антонімів, пояснення і внесення в текст незрозумілих слів, вправи на словотвір, пояснення в тексті фразеологізмів, стилістична правка тексту і т.п. Ситуативно-тематичні завдання передбачають складання розповіді за картиною, діафільмом, за запропонованою ситуацією, написання творів-мініатюр і т.п.

На сьогодні популярним стало проведення КВК між класами, навіть між школами, коли учні виконують завдання з цікавої граматики, стилістики і лексики. Пропагандистом мовних знань є випуск лінгвістичної, літературної газети. Даний вид роботи вирішує такі завдання:

1. Здійснює знайомство учнів з різноманітними газетними жанрами, сприяє вдосконаленню навичок роботи над творами в публіцистичному стилі (нотатками, рецензіями, звітами, інтерв'ю, кореспонденціями та іншими - на розсуд вчителя).
2. Сприяє розвитку художнього, естетичного смаку.
3. Виховує почуття пропорційності, виробляє навички компонування відібраного матеріалу на певному форматі стінгазети.

Вимоги до створення стінних газет:

1. Відповідність змісту газети темі.
2. Науково-популярний виклад матеріалу (зміст газети має бути передано в цікавій формі, тобто відображати творчість учнів - передачу своїми словами відібраних зі спеціальної літератури фактів мови з заданої теми).
3. Художнє оформлення (барвистість, наявність малюнків, дотримання рамок, акуратне написання заголовків, речень статей, заміток і інших в стінгазеті жанрів, а також списку прізвищ з ініціалами членів редколегії, що беруть участь у підборі матеріалу газети; чітка вказівка цифри і букви класу).
4. Оригінальна назва (бажано визначити постійну назву газети).
5. Обсяг матеріалу - 1 аркуш ватмана.
6. Використання «Правильно наголошуємо», «Цікава грамика», «У години дозвілля», «Мовленнєві ігри-забави»
7. Періодичність видання газети: 1-2 рази на семестр.

Серед різних прийомів цікавості гра займає особливе місце і є найулюбленишим заняттям учнів різного віку. Тому її треба проводити на будь-якому позакласному занятті. За своєю цілеспрямованістю всі ігри можуть бути розділені на чотири групи:

- Ігри, завдання, вправи, що сприяють збагаченню словникового запасу мови учнів.
- Ігри, що сприяють збагаченню фразеологічного запасу мови учнів
- Ігри з графіки та орфографії
- Ігри з фонетики і орфоєпії

Крім цього, масова участь дітей у підготовці та проведенні таких позакласних занять сприяє вихованню у дітей почуття колективізму, відповідальності за спільну справу.

Літературна вітальня - своєрідний і ефективний вид позакласної роботи з предмета в старших класах. Завдання літературної вітальні багатогранні. Однією з найважливіших цілей є виховання в учнів потреби в спілкуванні один з одним, вчителями, батьками. Це завдання особливо необхідне для малокомплектних шкіл, де учнів небагато, віддаленість від культурного середовища значна.

Форми роботи літературної вітальні різноманітні: зустрічі з письменниками, поетами, драматургами, вечори одного вірша, пісні та інші. Які види діяльності учнів і вчителів переважають в літературній вітальні? Костюмовані вистави, історико-літературні довідки, бесіди, спогади, інсценівки, виразне читання віршів і уривків із художніх творів, музичне оформлення. Багато уваги приділяється і оформленню інтер'єру літературної вітальні в залежності від її теми. Можна при створенні відповідної ситуації використовувати конкурсні роботи: малюнки, плакати, макети. Ця робота формує в учнів естетичний смак і розвиває творчу уяву.

Не менш значущим є й інше завдання: літературні вітальні дозволяють школярам розсунути рамки часу, стати немовби учасниками далеких або недавніх часів і подій, грати ролі і письменника (поета), і його сучасників, і критиків. А щоб донести все це до глядача, необхідна копійка підготовча робота учнів з найрізноманітнішими за змістом і призначенням книгами. Крім того, ведеться процес навчання учнів акторській майстерності. Рекомендовані теми для літературної вітальні:

- Поезія – це завжди неповторність... (Ліна Костенко)
- Мужай, прекрасна наша мова! (М.Рильський)
- Із слова починається людина (до Міжнародного дня радної мови)
- Лірика Івана Франка

- З історії писанкарства (лекція про мистецтво створення писанки)
- Година поезій Василя Стуса
- Енциклопедія етикету

Критерієм ефективності різних видів позакласних занять з української мови в школі є активність учнів у цій роботі. У зв'язку з цим особливого значення набувають позакласні заходи типу змагань, конкурсів, олімпіад, КВК. Різноманітний і захоплюючий за змістом матеріал позакласних занять, спрямований на розвиток і вдосконалення навичок правильного українського мовлення, повинен відповідати цілям і завданням програмової спрямованості уроку української мови і літератури, його ситуативно-тематичній побудові, освітньо-виховним цілям і завданням.

Література:

1. Покальчук Є. Системний підхід до організації уроків позакласного читання у старших класах загальноосвітніх шкіл (автореферат кандидатської дисертації). — К.: 1998.
2. Волошина Н. Й. Уроки позакласного читання в старших класах. — К.: Рад. школа, 1988.
3. Глухова П. А. Позакласна робота як засіб підвищення ефективності уроку. — К.: Рад. школа, 1983.
4. Львова Ю. Л. Республіка МУЗ (посібник для учителя). — К.: Рад. школа, 1984.
5. Майстерність словесника (збірник статей). — К.: Рад. школа, 1978.
6. Позакласна робота з літератури (посібник для вчителів). Упор. В. Я. Неділько. — К.: Рад. школа, 1986.
7. Програма для середньої загальноосвітньої школи. Українська література. Факультативні курси 7-11 кл. — К.: Перун, 1996.
8. Програми педагогічних інститутів. Методика викладання української літератури. Пасічник.-К.:1984.
9. Стріха А.Д.; Гуревич А.Ю. Цікава граматики К. Рад. шк. 1991.
10. Сухомлинський В.О. Джерело невмирущої криниці. УМЛШ. — 1989. - №7. — с. 3-8 З.
11. Скуратівський В. Місяцелік. К. Мистецтво, 1993. — с. 206.
12. Укр. мова в школі. Конспекти нетрадиційних уроків. Піддубний М. А. Рівне, 1998.
13. Фасоля А.М. Свята рідної мови в школі УМЛШ. — 1989. - №7- с.51-56 26.
14. Явір В.В., Білоусенко П.І. Виховна робота на уроках укр. мови. Посібник для вчителів. — К.: Рад. Шк..., 1986 — с. 15.

Севара Кузибекова, Алпаярова Ф.О.
(Гулистан, Узбекистан)

НОВЫЕ ПОДХОДЫ К САМООБРАЗОВАНИЮ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В условиях глобализации современных образовательных процессов и развития компьютерных процессов обучения актуализируется проблема интенсивного изучения иностранных языков, национальных культур. В этих социокультурных условиях развивается новая концепция педагогического образования, в частности, подготовки учителя иностранного языка, повышения квалификации преподавателей иностранного языка в школьных, средних, средне-специальных и высших учебных заведениях.

Имеются две главные составляющие учителя – мастерство и личность. Если учитель не будет ими обладать, нам не удастся сделать образование мощным фактором социального, экономического и духовного развития общества, фактором его интеллектуального возрождения.

Самообразование педагога есть необходимое условие профессиональной деятельности педагога. Общество всегда предъявляло, и будет предъявлять к педагогу самые высокие требования. Для того, чтобы учить других нужно знать больше, чем все остальные. Педагог должен знать не только свой предмет, и владеть методикой его преподавания, но и иметь знания в близлежащих научных областях, различных сферах общественной жизни, ориентироваться в современной политике, экономике и других сферах человеческой деятельности. Педагог должен учиться всему и постоянно, потому что в лицах его обучающихся перед ним каждый год сменяются временные этапы, углубляются и даже меняются представления об окружающем мире. Способность к самообразованию не формируется у педагога вместе с дипломом педагогического вуза. Эта способность определяется психологическими и интеллектуальными показателями каждого отдельного учителя, но не в меньшей степени эта способность вырабатывается в процессе работы с источниками информации, анализа и самоанализа, мониторинга своей деятельности и деятельности коллег. Однако, как бы ни были высоки способности учителя к самообразованию, не всегда этот процесс реализуется на практике [1]. Причины, которые чаще всего называют учителя – это отсутствие времени, нехватка источников информации, отсутствие стимулов и др. Это всего лишь проявление инертности мышления, так как самосовершенствование должно быть неотъемлемой потребностью каждого педагога. Какие мотивы побуждают учителя к самообразованию?

1. Ежедневная работа с информацией. Готовясь к занятию, выступлению, родительскому собранию, классному часу, общешкольному мероприятию, олимпиаде и другим мероприятиям, у педагога возникает необходимость поиска и анализа новой информации.

2. Желание творчества. Педагог – профессия творческая. Творческий человек не сможет из года в год работать по одному и тому же пожелтевшему плану или сценарию, читать одни и те же доклады. Должно появиться желание большего. Работа должна быть интересной и доставлять удовольствие.